

Mediterrán és Balkán Fórum

KELET-MEDITERRÁN ÉS BALKÁN TANULMÁNYOK KÖZPONTJA

IV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

Köszöntő

2010. december 29.

KEDVES OLVASÓ!

A PTE Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja (KMBTK) által újjá indított Mediterrán és Balkán Fórum a Balkán, a Kelet-Mediterráneum és a Közél-Kelet térségét érintő kutatások eredményeit közli. Az elektronikus formával célunk az, hogy a témában érdekelteket és érdeklődőket gyorsabban tájékoztassuk a friss háttérelmzésekkel.

A Mediterráneum és Balkán rovatokban tudományos elemzések közlésére vállalkozunk, a Mozaik címszó alatt ismeretterjesztő, kulturális jellegű írásoknak adunk helyet.

A Mediterrán és Balkán Fórum lehetőséget biztosít minden tudományos igényességgel elkészített, a térséget érintő munka közlésére. A tanulmányok magyar, ill. angol nyelvűek lehetnek, terjedelmük a 20 000 karaktert (képekkel, térképekkel, ábrákkal) nem haladhatja meg. A szakmai folyóirat csak a szerkesztőbizottság által lektorált írásokat jelenti meg.

Feliratkozás a Mediterrán és Balkán Fórumra

Amennyiben Ön szeretne feliratkozni hírlevelünkre a vatoma@gamma.ttk.pte.hu e-mail címen megadhatja annak a postafióknak a címét, ahová a hírlevelet kapni szeretné

Tartalom:

Köszöntő.....	1
Politikai önkormányzatiság versus önálló államiság – a katalán dilemma.....	2
A magyarországi szerbek etnoregionalista törekvései és megvalósulásuk (1848-1860).....	8
Konferencia-ajánló.....	17
Könyvismertető.....	18

Főszerkesztő:

Dr. M. Császár Zsuzsa

Főszerkesztő-helyettes:

Kitanics Máté

Szerkesztőség:

7624 Pécs

Ifjúság útja 6.

Telefon: 72/501-531

Fax: 72/501-531

Web: <http://balkancenter.ttk.pte.hu/>

ISSN 1788-8026

Szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Békési László, Dr. Gáblí Cecília,
Dr. Gulyás László, Dr. Hóvári János,
Dr. Juhász József, Dr. Pap Norbert (elnök),
Dr. Reményi Péter, Dr. N. Rózsa Erzsébet,
Dr. Siposné Kecskeméthy Klára,
Dr. Szilágyi István, Dr. Végh Andor

Lapszerkesztő:

Vati Tamás

Olvasószerkesztő:

Kurilla Annamária

Felelős kiadó:

Dr. Pap Norbert

Politikai önkormányzatiság versus önálló államiság – a katalán dilemma

Szilágyi István¹

A XXI. század a globalizációnak, a különböző értékeket, értékrendszereket képviselő kultúrák, civilizációk, identitások és identitásformák találkozásának, a multikulturalizmus egyetemessé válásának, az univerzális modellekben rögzült kormányzati formáknak és politikai rendszereknek a korszaka. Átalakult és eltűnt az állami szereplők kizárólagosságán és mindenhatóságán alapuló westfáliai típusú nemzetközi rendszer. Megszűnt a XVIII-XIX. században használt homogén nemzetállamot feltételező Nation State fogalom érvényessége. Az Európai Unióban általános társadalompolitikai szervező erővé vált a Lisszaboni Szerződésben és a hozzá csatolt kiegészítő jegyzőkönyvben is rögzített szubszidiaritás elve. Általános tendenciát jelez az unitárius, centralizált államok és területi berendezkedések devolúciós, decentralizációs és regionalizációs folyamatok révén történő átalakítása és a különböző szintű és típusú területi, személyi és nemzeti autonómiákat megjelenítő önkormányzatok, önkormányzati rendszerek kiépülése.

A jelzett folyamatok megváltoztatták az állam, a nemzet, az állampolgárság és az önkormányzatiság klasszikus értelmezését.² Egyre inkább általános értelmet nyert Juan José Linznek a többnemzetiségű Spanyolországgal kapcsolatban 1982-ban adott megállapítása, mely szerint „Spanyolország ma valamennyi spanyol államát jelenti; nemzetállamot jelent a lakosság nagy része, csak államot és nem nemzetet jelentős kisebbsége számára”. (J. J. LINZ, 1992: p. 423)

1. Az önkormányzati rendszer kiépítése és fejlődése Spanyolországban

Spanyolországban a Franco-rendszert felváltó demokratikus parlamenti monarchia intézményi fejlődésének 1979-1983 közötti első szakaszában megvalósult az állam (Spanyol Királyság), a saját nyelvvel bíró történelmi nemzetek (baszk, gallego, katalán, valenciano) és Roberto Blanco Valdés kifejezésével élve (BLANCO VALDÉS, 2005) a történelem nélküli régiók (Cantabria, Asztúria, Extremadura, Madrid, Murcia, La Rioja stb.) demokratikusan szabályozott együttélése. Abban az országban, ahol a lakosság 20%-a katalán, 6%-a baszk, 2,5%-a gallego, 2%-a valenciano nemzetiségű.

A tizenhét önkormányzati közösség együttműködésén alapuló autonómia-modell megteremtésével a spanyol új demokrácia nemzetközi szempontból is példaértékű szerepet játszott egy több száz éves probléma megoldásában. Az 1979 és 1983 között kialakított rendszer máig életképesnek bizonyult.

A régi hatalommal való gyökeres szakítást jelentő új demokráciának az önkormányzati, közigazgatási rendszer kiépítése és a nemzeti-regionális kérdés megoldása során alapvető

¹ DSc, egyetemi tanár, PTE TTK Politikai Földrajzi és Területfejlesztési Tanszék

² Részletesen lásd: Ricard Zapata-Barrero: *Multiculturalidad e inmigración*. Editorial Síntesis, Madrid, 2004.

figyelmet kellett fordítania a nemzeti, a regionális autonómiák és a demokratikus önkormányzati rendszer kompromisszumos összekapcsolódására épülő tagolt és szimmetrikus államszerkezet kialakítására. A modell kielégítette a baszk, a gallego, a katalán kisnemzetek (valamint a saját nyelvvel rendelkező Navarra, a Baleári-szigetek és a Valenciai Közösség) nemzeti igényeit is, de másfajta alapelvű – már idézett kifejezésével élve – „történelem nélküli” régiók alkotta regionális-autonómiák létrehozásával ellensúlyt is képeztek azokkal szemben. A kettős megoldás közös államszervezeti alapját a hatalom területi megosztása képezte, amelyet az autonómiák állama (Estado de las Autonomias) érzelmileg semleges elnevezése foglalt egységes keretbe. A tizenhét önkormányzati közösség³ létrehozásával, valamint az önálló státussal rendelkező, Marokkó testébe ékelődő két város: Ceuta és Melilla jogi helyzetének rendezésével Spanyolországban technikai-jogi értelemben félföderális rendszer jött létre, amelyet Eliseo Aja kiváló könyvében eltérő tényekre épülő autonómiák államának nevez.⁴ A részben az ország történelmi hagyományaira, részben a gazdasági fejlődés által létrehozott regionális tagozódásra, s nem kis részben a politikai szempontok által motivált közigazgatási decentralizációra és politikai önkormányzatiságra épülő folyamat első szakasza Kasztília és León 1983. február 25-én elfogadott autonómia statútumával zárult.⁵

1. ábra: Spanyolország Önkormányzati Közösségei

Forrás: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Autonomous_communities_of_Spain.svg

³ Andalúzia, Aragónia, Asztúria, a Baleári-szigetek, Baszkföld, Cantabria, Extremadura, Galícia, a Kanári-szigetek, Kasztília-La Mancha, Kasztília és León, Katalónia, Madrid, Murcia, Navarra, La Rioja, Valenciai Közösség.

⁴ Eliseo Aja: *El Estado autonómico. Federalismo y hechos diferenciales*. Alianza Editorial, Madrid, 2003.

⁵ Részletesen lásd: Szilágyi István: *Demokratikus átmenet és konszolidáció Spanyolországban*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1996. pp. 78- 83. és pp. 133-145., valamint: Szilágyi István: *Katalónia az önálló államiság útján*. Comitatus, 2010/6. pp. 23-33.

Az 1978 decemberében elfogadott alkotmány 148. paragrafusa huszonkét pontban taxatívén felsorolja az autonóm közösségek kompetenciájába tartozó ügyeket, amelyeket az önkormányzatok alapszabályai⁶, valamint a központi kormány és a nemzeti pártok által kötött „autonómia paktumok”⁷ tovább részleteznek. Az Alaptörvény 149.§. harminckét bekezdése a központi állami szervek kizárólagos kompetenciájába tartozó ügyeket rögzíti. A törvényalkotó azonban lehetőséget nyújt arra, hogy a központi hatalomhoz tartozó hatásköröket, vagy azok egy részét a spanyol parlament valamennyi, vagy egy-egy autonóm közösségre átruházza vagy átengedje, s ezáltal megvalósítsa a racionálisan szabályozott, a teljes jogegyenlőség és a kiteljesedett nemzeti-regionális önkormányzatiság alapjára épülő demokratikus jogállamiság eszméjét. Hispániában 1983 óta az ország történetében példa nélkül álló decentralizációs és demokratizálódási folyamat zajlott le. A saját parlamenttel, s a spanyol törvényhozás második kamarájában, a szenátusban önálló képvisellel rendelkező önkormányzati közösségek közötti kezdeti jogi különbségek 2010 közepére kiegyenlítődték. Ez elsősorban a központi hatalom részéről az egészségüggyel, valamint az alap- és középfokú oktatással kapcsolatos hatáskörök önkormányzati közösségekre történő átruházásával, átengedésével magyarázható. Az autonómiák állama napjainkban föderális rendszerekre jellemző sajátosságokat mutat.

Az autonóm közösségek félföderalizmusától a föderalizmus irányába vezető, a nemzeti-kulturális és nyelvi identitásokra alapozott változások különösen a kilencvenes évek második felétől gyorsultak fel és 2006 júliusában, Katalónia új Autonómia Statútumának elfogadását eredményezték. Reális alternatívaként felmerült az önálló nemzet státusát elnyert, Barcelona székhelyű autonóm tartomány Spanyolországból történő kiválása is.

2. Nemzeti identitás és önkormányzatiság - Katalónia az önálló nemzetállamiság útján?

Katalónia 2006. július 19-én elfogadott Alapszabálya az önkormányzati rendszer intézményi megerősítését összekapcsolta a kulturális-nyelvi és történelmi identitásra alapozott önálló államiság megteremtésére irányuló törekvéssel, e célkitűzés történelmi megalapozásával és indoklásával. A Statútum Preambuluma a következőképpen fogalmaz: „A katalán nép évszázadokon át megőrizte saját önkormányzata mellett szilárd elkötelezettségét, amely az 1359-ben létrejött Generalitatban öltött intézményes formát....a Generalitat életre keltése az 1932-es Statútummal következett be, majd 1977-ben a demokrácia megszületésével, az 1979-es Alapszabály és az 1978-as Alkotmány elfogadásával, valamint az autonómiák államának megteremtésével állt helyre....Katalónia önkormányzatisága az Alkotmányon, a katalán nép történelmi jogain és e keretek között a Generalitat különleges helyzetének elismerésén alapul.

⁶ Az Önkormányzati Közösségek Alapszabályait lásd: Ignacio Torres Muro: *Los Estatutos de Autonomía*. CEPC, BOE, Madrid, 1999.

⁷ Az 1992.február 28-i Autonómia Egyezmények, az 1998. július 16-án a katalán és galíciai nemzeti pártok által közzétett Barcelonai Nyilatkozat, az 1998. szeptember 12-én Baszkföldön aláírt Estellai (Lizarrai) Szerződés, valamint a tárgykörben elfogadott különböző alkotmánymódosítások és Alkotmánybíróági Határozatok.

Katalónia olyan államon belül fejleszti politikai személyiségét, amely elismeri és tiszteletben tartja Spanyolország népeinek eltérő identitásait.

Katalónia polgári és társadalmi hagyományai mindig a nyelv és a kultúra fontosságát hangsúlyozták... A katalán parlament Katalónia állampolgárainak érzéseit és akaratát tolmácsolva, a széles többség támogatását élvezve *Katalóniát nemzetként határozza meg* (a szerző kiemelése). A spanyol Alkotmány második paragrafusa – olvashatjuk a Preambulumban - a katalán realitást elismerve Katalóniát *nemzetiségként – nacionalidad* (a szerző kiemelése) ismeri el. (Ley Orgánica 6/2006:27269). A nemzet és a nemzetiség fogalma azonban politológiai és jogilag egyaránt eltérő tartalmat takar. A nemzetiség a többségi állam területén élő (etnikai) kisebbséget jelent. *A nemzet ellenben objektív és szubjektív kritériumokkal leírható, az esetek nagy többségében önálló államisággal rendelkező entitást, vagy pedig egy többnemzetiségű államon belüli államalkotó tényezőt jelenít meg.*⁸

Az 1978. december 6-án elfogadott spanyol alkotmány második és harmadik paragrafusa a fenti eszmefuttatás igazát támasztja alá. Az alaptörvény második cikkelye Spanyolország megbonthatatlan területi egységét az autonómiák államát alkotó nemzetek és régiók szolidaritására alapozva leszögezi: „Az alkotmány a spanyol nemzet, valamennyi spanyol közös hazájának megbonthatatlan egységén alapul; elismeri és biztosítja a szolidaritás által egyesített nemzetiségek és régiók autonómiához való jogát.” (Las Constituciones de España, 2000: 372). A harmadik paragrafus a nyelvhasználat elvi kérdéseit rendezi, s kimondja: „A kasztíliai az állam hivatalos spanyol nyelve. Minden spanyolnak kötelessége ismerni és jogában áll használni azt. A többi spanyol nyelv is hivatalos nyelvnek számít az érintett Önkormányzati Közösségekben, Alapszabályaiknak megfelelően. Spanyolország nyelveinek változatos gazdagsága olyan kulturális örökség, amelyet különleges tisztelet és védelem illet meg”. (Las Constituciones de España, 2000:372). Nem feladatunk itt most az alaptörvény szóhasználatának nem egészen világos pontjaira rámutatni. Arra azonban felhívjuk a figyelmet, hogy az alkotmány a spanyol nemzetet egy olyan többnemzetiségű, többnyelvű közösségnek tartja, amely közösség sokszínű kulturális egységét a spanyol nyelv kasztíliai változatának hivatalos állami nyelvvé nyilvánítása biztosítja.

Katalónia Önkormányzati Alapszabályának 6.§ (1) bekezdése ezzel szemben azt hangsúlyozza, hogy: „Katalónia saját nyelve a katalán. Mint ilyen, a katalán nyelv a katalán közigazgatás és tömegtájékoztatás általánosan használt és előnyben részesített nyelve, amely az oktatás és tanulás folyamatának is általánosan elterjedt eszköze.” (Ley Orgánica 6/2006:27270).

Ugyanezen paragrafus második bekezdése *Katalónia hivatalos nyelveként a spanyollal mint államnyelvvél szemben a katalánt nevesíti.* „Katalónia hivatalos nyelve a katalán. A kasztíliai, mint a spanyol állam hivatalos nyelve szintén hivatalos nyelv. Mindenkinek joga van a két nyelv hivatalos használatára; Katalónia állampolgárainak joga és kötelessége ismerni azokat.” (Ley Orgánica 6/2006:27270). Ez utóbbi kitétel komoly vitákat és alkotmányjogi aggodalmakat váltott ki Spanyolországban. Sokan a hatályos politikai és alkotmányos rend súlyos sérelmének tartják az alapszabályban megfogalmazottakat.

⁸ A nemzet és a nemzeti identitás kérdésével foglalkozik Szilágyi István: Nemzeti identitás, nemzetfelfogás és kulturális diplomácia a huszonegyedik században. *Magyar Tudomány* 2010/2. pp. 198-208.

A katalán megoldás ugyanis a baszkföldi, a galíciai és a valenciai igényeket is figyelembe véve felveti és magában hordozza az alkotmányos modell átalakításának és egy generális államreform beindításának a lehetőségét és szükségességét.

Ezek az aggodalmak, valljuk be őszintén, reálisnak tekinthetők. Katalónia Alapszabálya első címe harmadik fejezete 32.§-nak bekezdései ugyanis nyelvi akkreditációhoz, a katalán nyelv ismeretéhez kötik a közszolgálati, köztisztviselői, közalkalmazotti, tanári és bírói stb. munkaviszony betöltését. A 35.§ pedig az oktatás nyelveként a katalánt nevesíti. „Mindenkinek joga van a katalán nyelvű oktatáshoz. A jelen Alapszabály rendelkezéseinek megfelelően általános szabályként a katalánt, mint közvetítő nyelvet kell használni az egyetemi és nem egyetemi oktatásban” (Ley Orgánica 6/2006:27274).

Katalónia komoly erőfeszítéseket tesz a katalán nyelv megóvása és fejlesztése érdekében egy virtuális, ám földrajzi térben ténylegesen létező, a katalán kultúrkörhöz tartozó területek (*Països Catalans – Katalánföld*) szellemi-nyelvi közösségének megteremtésére. Katalónia legfőbb törvényhozó szervét, a Generalitatot az Alapszabály 6.§-a nem csupán felhatalmazza, hanem fel is szólítja arra, hogy a Katalónia nyelvi örökségét képviselő más spanyolországi autonóm tartományokkal⁹ és egyéb entitásokkal mozdítsa elő a kommunikációt és kooperációt.

Katalónia új Alapszabálya rögzíti az Önkormányzati Közösség intézményrendszerét. Ennek megfelelően a Generalitat részét képezi a Parlament, a Generalitat Elnöksége, a Kormány, egyéb hatalmi intézmények (Ombudsman, Számvevőszék stb.), valamint a helyi, a megyei önkormányzatok és az önkormányzatok szövetségei. Az Alapszabály részletesen foglalkozik Katalónia Európai Unióhoz fűződő kapcsolatrendszerével, Katalónia külpolitikai szerepvállalásával, valamint a spanyol központi kormányzattal e téren kialakított, az önálló fellépést, egyben a nemzetközi viszonyok rendszerében a koordinált és közös érdekérvényesítést lehetővé tevő intézményi struktúra megjelenítésével.

A jelzett folyamatok, a Spanyolországban és Katalóniában végbement változások, Baszkföld elszakadási törekvései – mint jeleztük – Hispániában felvetik egy generális államreform és alkotmánymódosítás kérdését.¹⁰ Az Ibériai-félsziget nagyobbik államában végbemenő események és folyamatok ugyanakkor a Kelet-Közép-Európa országaiban élő nemzeti kisebbségek autonómia törekvései számára is fontos tanulságokkal szolgálnak. A spanyol-katalán megoldás a

⁹ A Spanyol Királyság katalán nyelvű autonóm tartományai közé tartozik: a Balear-szigetek. A Valenciái Önkormányzati Közösségben beszélt valenciano nyelv is a katalán egyik dialektusának tekinthető. Andorrában szintén a katalán a hivatalos nyelv és Franciaország Katalóniával határos területein sem csupán baszkul, hanem katalánul is értenek. Hivatalos adatok szerint az Európai Unió kilencedik legnagyobb nyelve a katalán. A katalán nyelvterület 68 000 km²-t tesz ki, 13 530 000 fős népességet számlál. Ezen belül Katalónia Önkormányzati Közösségének joghatósága 32 000 km²-re és 6 300 000 lakosra terjed ki.

¹⁰ Katalónia függetlenné válásáról 2009. december 13-án civil szervezetek kezdeményezésére több mint 160 városban és településen 700 000 állampolgár részvételével referendumot tartottak. A válasza váró kérdés a következőképpen hangzott: „Egyetért-e Ön azzal, hogy Katalónia független, szociálisan elkötelezett, demokratikus és szuverén jogállam, az Európai Unió tagja legyen?” Bár a voksolás eredménye nem volt kötelező erejű, mivel az alkotmány szerint népszavazást csak a madridi kormányzat írhat ki, José Luis Rodríguez Zapatero miniszterelnök közölte, hogy nem ismeri el a referendumot. A népszavazás egyébként is érvénytelen volt, mivel a szavazásra jogosultak alig több mint 30%-a járult az urnához és azt a Generalitat sem támogatta. A megjelentek 95%-a ugyanakkor Katalónia önállóságára szavazott. S már újabb szervezetek jelezték, hogy 2010-ben további népszavazásokat terveznek és kezdeményeznek az önkormányzati közösség nagyvárosaiban.

kulturális nemzetfelfogás jegyében térségünk többnemzetiségű államaiban élő nemzeti kisebbségek esetében is napirendre tűzi a modell érvényességének és érvényesíthetőségének kérdését. A politikai önkormányzatiság, a területi autonómia, az identitás megőrzésének és a hivatalos nyelvhasználat összekapcsolhatóságának realitása, az ahhoz szükséges intézményrendszer kiépítése és fenntartása az Európai Unióban már megvalósult demokratikus államépítési gyakorlat alkalmazhatóságára hívja fel a figyelmet. Az elemzett problémakör fontosságára való tekintettel további, komparatív szempontokat előtérbe helyező vizsgálódásokat igényel. A jelzett kérdések megválaszolása ezért túlmutat jelen írás keretein. Aziránt azonban a legcsekélyebb kétségünk sincs, hogy a különböző típusú, szintű és alapú önkormányzatok a jövőben is fontos szerepet játszanak majd az államok életében és a nemzetközi viszonyok rendszerében.

Irodalom:

- ANDERLE Á. 1985: *Megosztott Hispánia*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- AJA E. 2003: El Estado autonómico. Federalismo y hechos diferenciales. Alianza Editorial, Madrid.
- BASAGUREN A. L. 2007: Las lenguas oficiales entre Constitución y Comunidades Autónomas: desarrollo o transformación del modelo constitucional? *Revista Española de Derecho Constitucional*, núm. 79, enero-abril. pp. 87-112.
- BLANCO VALDÉS R. 2005: Nacionalidades históricas y regiones sin historia. Alianza Editorial, Madrid.
- DE ESTEBAN, J. 2000: Las Constituciones de España. Centro de Estudios Políticos y Constitucionales (CEPC), Boletín Oficial del Estado (BOE).Textos y Documentos Madrid.
- HORVÁTH Z. – ÓDOR B.: (2008): Az Európai Unió szerződéses reformja. HVG ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft. Budapest
- LINZ J. J. 1992: Politics in a Multilingual Society with Dominant World Language. In: J. G. SAVARD and R. VIGEAULT (comps.): Les états multilingues. Problemes et solution. Presses de Université Laval, Québec.
- Ley orgánica 6/2006,19 de julio, Sobre la reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña. Boletín Oficial del Estado, 2006. núm. 172. pp. 27269-27310.
- SZILÁGYI I. 1996: Demokratikus átmenet és konszolidáció Spanyolországban. Napvilág Kiadó, Budapest.
- SZILÁGYI I. 2010: Nemzeti identitás, nemzetfelfogás és kulturális diplomácia a huszonegyedik században. Magyar Tudomány/2. pp. 198-208.
- SZILÁGYI I. 2010: Katalónia az önálló államiság útján. Comitatus, 2010/6. pp. 23-33.
- TORRES MURO I. 1999: Los estatutos de Autonomía. CEPC, BOE. Madrid.
- ZAPATA-BARRERO R. 2004: Multiculturalidad e migración. Editorial Síntesis, Madrid.